

Ahmed HADŽIĆ

Tuzla

ahmedhadzic22@gmail.com

Doc. dr. Izet HADŽIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

izeth@bih.net.ba

1.02 Pregledni naučni rad/Review scientific article
UDK/UDC: 94:82.09 Prušćak H.K.(560)"1593" (091)

HISTORIJSKI KONTEKST NASTANKA PRUŠĆAKOVOG DJELA TEMELJI MUDROSTI O UREĐENJU SVIJETA

Apstrakt: *Krajem 16. stoljeća Osmansko carstvo se našlo u ozbiljnoj krizi koja je polako zahvatila sve temeljne državne strukture, a možemo reći da se hijerarhijski kretala od vrha ka dnu. Sa smrću Sulejmana I Zakonodavca prestaje period jakih i odgovornih sultana i polako započinje period „slabih” sultana koji su više zaokupljeni dvorom nego državnim poslovima, što je rezultiralo jačanjem funkcije velikog vezira, a samim time na divanu počinju da se organizuju spletke i zavjere koje će dovesti i do ubistva velikog vezira Mehmed paše Sokolovića. Bitan faktor koji je svakako produbio krizu je pojava mita i korupcije koja uz postojanje frakcionarstva omogućava da na odgovorne državne funkcije dolaze podobni, a ne sposobni ljudi. Državnu krizu svakako još dodatno će vidljivom učiniti vojni poraz osmanske mornarice kod Lepanta 1571. godine, a sa prodorom američkog srebra država će pasti u ekonomsku krizu što će za posljedicu imati pojavu razbojništva, ali i pad discipline janjičara koji će sprovoditi svoju samovolju i zulum. Možda najveći pokazatelj i posljednji alarm da se država nalazi u krizi ogleđa se u porazu kopnenih snaga osmanske vojske u bici kod Siska 1593. godine i tokom „petnaestogodišnjeg rata” koji je vođen kao posljedica ove bitke. Ono što je definitivno poražavajuće ogleđa se u tome da niko od osmanskih dužnosnika nije bio svjestan krize u kojoj se zemlja našla, ali kadija, učenjak i mudrac Hasan Kafija Prušćak bio je izuzetak. On je kao odgovorna osoba u svom djelu Temelji mudrosti o uređenju svijeta sagledao stanje u cjelini i ponudio rješenja uz pomoć kojih je zemlja dobila šansu za reformisanjem.*

Ključne riječi: *Osmansko carstvo, Hasan Kafija Prušćak, Hamzeviye, Bitka kod Siska, Temelji mudrosti o uređenju svijeta.*

THE HISTORICAL CONTEXT OF THE EMERGENCE OF PRUŠČAK'S WORK *TEMELJI MUDROSTI O UREĐENJU SVIJETA*

Abstract: *At the end of the 16th century, the Ottoman Empire found itself in a serious crisis that slowly affected all the fundamental state structures, and we can say that it moved hierarchically from top to bottom. With the death of Suleiman I the Lawgiver, the period of strong and responsible sultans ends and slowly begins the period of “weak” sultans who are more occupied with the court than with state affairs, which resulted in the strengthening of the function of the grand vizier, and therefore, intrigues and conspiracies begin to be organized on the divan, which will lead to the murder of Grand Vizier Mehmed Pasha Sokolović. An important factor that has certainly deepened the crisis is the appearance of bribery and corruption, which, along with the existence of factionalism, makes it possible for eligible, not competent people to hold responsible state positions. The military defeat of the Ottoman navy at Lepanto in 1571 will certainly make the state crisis even more visible, and with the penetration of American silver, the state will fall into an economic crisis, which will result in the appearance of banditry, as well as a decline in the discipline of the Janissaries who will carry out their arbitrariness and cruelty. Perhaps the biggest indicator and the last alarm that the country is in crisis is reflected in the defeat of the ground forces of the Ottoman army in the battle of Sisak in 1593 and during the “fifteen years' war” that was fought as a consequence of this battle. What is definitely devastating is that none of the Ottoman officials were aware of the crisis in which the country found itself, but the scholar and sage Hasan Kafija Pruščak was an exception. As a responsible person, in his work “Foundations of Wisdom regarding the Order of the World”, he looked at the situation as a whole and offered solutions with the help of which the country got a chance to reform.*

Key words: *Ottoman Empire, Hasan Kafija Pruščak, Hamzeviye, Battle of Sisak, Temelji mudrosti o uređenju svijeta.*

Uvod

Hasan Kafija Pruščak bio je izuzetno mudar i obrazovan čovjek koji je među prvima uvidio jasne znakove državne krize sa kojim se suočavalo tada još uvijek moćno Osmansko carstvo. S ciljem da pomogne svojoj domovini, on je sve društvene i državne probleme kao i smjernice za njihovo rješenje iznio u svom djelu „Temelji mudrosti o uređenju svijeta” koje je uputio sultanu i vodećim državnim službenicima u svrhu reformisanja carstva. U ovom radu nastojat ćemo da iznesemo sve događaje i društvene okolnosti koje su uticale na Kafiju da napiše svoje djelo. Rad je podijeljen na tri dijela i svako je obrađeno za sebe. U prvom dijelu pod naslovom *Osmansko carstvo i prvi znaci krize*

pratimo slabljenje carstva od smrti Sulejmana I Zakonodavca, a koje se manifestiralo slabim i nezainteresiranim sultanima, pojavom dvorskih spletki, mita, korupcije i kupovine položaja, te vojnim porazom osmanske mornarice kod Lepanta. Osim toga, obrađujemo dva vrlo važna pitanja koja su dodatno produbljivala krizu, a koja su u neku ruku povezana: prvi je slučaj hamzevije - hereza ili kriza uleme?, a drugi je atentat na velikog vezira Mehmed-pašu Sokolovića – državna zavjera ili hamzevijska osveta? Osim toga, obrađeno je i „slabljenje monetarne moći, te socijalni nemiri i pobune janjičara u carstvu”. Drugi dio *Poraz pod Siskom 1593 – godina propasti* koristeći različite izvore obrađuje kontekst koji je doveo do bitke pod Siskom 1593. godine, a zatim analizira razloge poraza, komparira osmansku vojsku sa modernim armijama u Evropi te iznosi posljedice ove bitke po Osmansko carstvo. Treći dio *Pruščak i Temelji mudrosti o uređenju svijeta ideja i sudbina*, obrađuje kratku i suštinsku analizu Kafijnog djela te njegovu sudbinu i posljedice ne primjenjivanja. Na kraju rada iznesena su zaključna razmatranja.

Osmansko carstvo i prvi znaci krize

Tokom vladavine Sulejmana I Zakonodavca (1520-1566), možemo reći da je Osmansko carstvo doživjelo svoj vojni, politički, ekonomski i teritorijalni vrhunac.¹ Međutim, sa njegovom smrću većina historičara smatra da je upravo tada započela propast Osmanskog carstva, jer je tada završen jedan dugi niz sposobnih vladara i započeo je period „slabih vladara” koji se umjesto državom i državnim poslovima, više bave dvorom i haremom,² a sa druge strane od ovog vremena počinje da jača funkcija velikog vezira. Na unutrašnjem planu, tokom 16. stoljeća dolazi do ozbiljnih problema kao što su; pojava mita i korupcije koje je primjetno na svim nivoima vlasti,³ mogućnosti kupovine položaja kako kod vojnih zapovjednika tako i na mjestu kadija,⁴ a među prvim ozbiljnim pokazateljem krize unutar države označava se poraz i uništenje osmanske mornarice u bici kod Lepanta 1571. godine kada je uništena gotovo čitava osmanska flota i kada je prestala osmanska dominacija na Mediteranu koja je uspostavljena još 1538. godine.⁵ Međutim, tadašnje osmanske vlasti nisu analizirale uzrok poraza, nego su opijeni ekonomskom moći države za vrlo kratko vrijeme izgradili novu flotu i upustili se u nove pohode te su 1574. godine

¹ Josef Matuz, *Osmansko carstvo*, Zagreb 1992, 84. (dalje: J. Matuz, *Osmansko carstvo*).

² J. Matuz, *Osmansko carstvo*, 85.

³ Hammer navodi da je i sam defterdar (šef finansija u centralnoj vladi) sultana Murata III bio sklon mitu. Joseph Von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, knj. 2, Zagreb 1979, 48. (dalje: J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*).

⁴ J. Matuz, *Osmansko carstvo*, 97.

⁵ U bici kod Lepanta uništeno je 318 osmanskih brodova, a zarobljeno je njih 130, dok je svega 40 galija ostalo u službi osmanske mornarice. J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 40.

zauzeli Tunis.⁶ Ovo je svakako bio vrlo loš potez obzirom da je ova pobjeda bila dodatno opravdanje za izostanak analize prethodno pretrpljenog poraza.

Slučaj Hamzevijske hereze ili kriza uleme?

Iz dostupnih izvora, zanimljivo je da se u Bosni sredinom 16. stoljeća pojavilo jedno učenje koje će od strane osmanske vlasti biti okarakterisano kao „heretičko” i nad čijim će se pripadnicima u dva navrata poduzeti određene represivne mjere s ciljem uništenja. Učenje koje je propagirao Hamza Bali spada u neku formu specijalnog melamijskog učenja⁷ i sama njegova dogma nije predmet našeg istraživanja, već činjenica da je optužba za herezu ustvari bila iz političkih, a ne vjerskih razloga.⁸ Hamzi Baliju se među optužbama na njegov teret pripisivalo štošta, od čarobnjaštva do vrijeđanja poslanika Muhammeda. Posebno se isticalo da je Hamza Bali imao veliki uticaj na šire mase i da su među njegovim pristalicama bili brojni janjičari te se između ostalog navodi da je vlast svjesno odgodila poduzeti javno suđenje protiv šejh Hamze, sve dok janjičari nisu isplovili iz luke u Istanbulu 1574. godine. Tada je u toku bila osmanska kampanja u Maroku, a razlog tome ogleda se u podatku da su veliki broj tih janjičara bili sljedbenici šejh Hamze. Da je vlast strahovala od reakcije za pogubljenje šejh Hamze pokazuje i podatak u kojem se navodi da se šejh Hamza nije smio ni pogubiti ili kamenovati javno. O ubistvu šejh Hamze postoje također različiti izvori, neki pak tvrde da je veliki vezir Mehmed-paša Sokolović lično tražio od čauša da mu donese glavu šejh Hamze, dok drugi govore kako su ga dželati likvidirali bez učešća velikog vezira. Kada govorimo o pristalicama Hamze Balija tu se izdvaja nekoliko izvještaja u kojima su neki sami sebi oduzeli živote nakon što je šejh ubijen. Također se tvrdilo da je samo u Istanbulu bilo 500 janjičara koji su pripadali njegovom učenju, te da je vlast sprovođila tihu likvidaciju i uništenje istih.⁹

Obzirom da izvori ne govore ništa o učenju šejh Hamze Balija teško je reći da je njegovo učenje bilo ili nije bilo heretičko. Ono što se zna jeste da je imao veliki ugled u narodu i da se nakon njegovog pogubljenja osmansko društvo podijelilo u mišljenje za i protiv pogubljenja, te se dugo vremena pričalo o šejhu Hamzi i hamzevijama po mahalama, kafanama i tekijama.¹⁰ Huseyin Abiva smatra „da je Hamza Balijevo otvoreno kritiziranje osmanske vlasti pojačalo

⁶ Ekmeleddin Ihsanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Sarajevo 2004, 49. (dalje: E. Ihsanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*).

⁷ Više o ovom učenju njegovoj dogmi i samom historijatu ovog reda može se pronaći u djelu Edin Kukavica, *Bajramije – melamije Hamzevijske*, Sarajevo 2009. (dalje: E. Kukavica, *Bajramije – melamije Hamzevijske*).

⁸ Baveći se ovom temom Džemal Čehajić prvi je utvrdio da je proces protiv Hamzevijske bio političke, a ne vjerske prirode. Džemal Čehajić, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1986, 185-200. (dalje: Dž. Čehajić, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama*).

⁹ Adem Handžić, Muhamed Hadžijahić, O progono Hamzevijske u Bosni 1573, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. XX-XXI, 1970/71, Sarajevo 1974, 51-69.

¹⁰ Dž. Čehajić, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama*, 194.

uznemirenost režima što je i dovelo do toga da se on uhapsi i pogubi.”¹¹ Ovo mišljenje ne treba isključiti, kao prvo zato što ne postoje sačuvani izvori o samom učenju, a ako je zaista Hamza Bali kritikovao sistem i imao u narodu podršku, onda je svakako predstavljao prijetnju onima koji su bili kritikovani i on je morao biti uklonjen. Sa druge strane, možda bi se moglo pomisliti da je optužba za herezu jednostavno bila sigurna i idealna optužnica kojom bi se neko bez pretjeranog suđenja mogao zasigurno diskreditirati i ukloniti, a sličnu praksu možemo vidjeti i tokom kasnijih perioda u historiji Osmanskog carstva.¹²

Iz svega navedenog čini se da je protiv šejh Hamze vođen montiraran proces, međutim sa njegovom smrću neće biti kraj „borbe” protiv hamzevija. Tako se u jednom anonimnom dokumentu iz druge sredine 16. stoljeća navodi: *da su se hamzevije namnožile na 100.000 pripadnika, te su počeli nagoniti svijet u svoju sektu, a one koji to nisu prihvatili ubijali su i imetke im otimali*. Kako o ovome nemamo nikakvih drugih podataka i kako se radi o zaista alarmirajućem podatku, po svemu sudeći da se zaključiti da je ovo ništa drugo do podvala i propaganda protiv hamzevija, jer da se zaista nešto ovako desilo sigurno bi nam o tome savremenici ostavili svjedočanstvo.¹³ Zanimljivo je da se 1582. godine vodila jedna istraga protiv više lica označenih hamzevijama u Tuzli. Optužnica ih je teretila za niz nemoralnih radnji, zatim za propagiranje učenja heretika šejha Hamze, ali i organizovanje nekakve paradržavne vlade. U istrazi protiv njih učestvovao je i Hasan Kafija Prušćak.¹⁴ O ovom procesu i isljeđivanju lica nalazimo neke podatke iz jednog fermana od 3. novembra 1582. godine i saznajemo da je deset lica uhvaćeno i osuđeno na smrt, a da se jedanaest njih po imenice nalazi u bjegstvu. Međutim, treba spomenuti da ta istraga protiv „hamzevija” nije ostala bez žalbi koje su upućene najvišem vrhu države. O tome nam govori sultanska zapovjed bosanskom beglerbegu iz 14. novembra 1582. u kojoj se zabranjuje zlostavljanje onih stanovnika kod kojih nije utvrđeno krivovjerje, a oštro se upozorava i zbog toga što su, na osnovu prispjelih žalbi neki zatvoreni da bi im se mogao iznuditi novac.¹⁵ Na ovom primjeru očito je da se radi o slabost i krizi unutar sudskog sistema Osmanske države.

¹¹ Huseyin Abiva, Kratak pregled sufizma na Balkanu, *Behar*, časopis za kulturu i društvena pitanja god. XIX, br. 93/94, 2010, 96-101.

¹² Šejh Muhamed Užičanin vodio je u 17. stoljeću borbu protiv samovolje pokrajinskog namjesnika zbog tlačenja raje, a od strane nepravedne vlasti optužen je za krivovjerje. Dž. Čehajić, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama*, 107. Sličan primjer nalazimo u 19. stoljeću, gdje je čuveni bošnjački šejh i pjesnik Ilahmija Žepčak zbog kritikovanja lokalne vlasti u pjesmi „Čudan zeman“ ubijen uz obrazloženje da je krivovjernik i hajduk. Omer Aksoy, Pogubljenje Abdulvehab Ilhamije u svjetlu novih izvora, *Istraživanja*, br. 14/2019, Mostar 2019, 29-46.

¹³ E. Kukavica, *Bajramije – melamije Hamzevije*, 105-106.

¹⁴ Ono što je posebno interesantno ogleda se u činjenici da o ovom periodu čak ni Kafija u svojoj autobiografiji ne govori ništa. Naime za 1582. godinu postoji praznina u njegovoj biografiji, možda zato što se kao pobožan čovjek nije ponosio radom u ovim slučajevima. Hazim Šabanović, Hasan Kafi Prušćak, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. XIV-XV (1964-65), Sarajevo 1969, 13.

¹⁵ E. Kukavica, *Bajramije – melamije Hamzevije*, 155.

Ubistvo velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića – državna zavjera ili hamzevijska osveta?

Događaj koji je smješten između ubistva šejha Hamze i prije akcije poduzete protiv njegovih sljedbenika jeste atentat na velikog vezira Mehmed-pašu Sokolovića.¹⁶ Ubistvo jednog od najmoćnijih osmanskih državnika i vojskovođa u izvorima različitih autora ostavilo je određene kontroverzije. Tako Bašagić tvrdi da iza atentata stoji pripadnik „hamzevijska” koji se nastojao osvetiti za ubistvo svog šejha, ali i oduzimanje privilegija koje je imao.¹⁷ Bašagić se očito vodio krivim navodom budući da se dugo vjerovalo da je Hamza Bali, ustvari Hamza Orlović, ili da je u najmanju ruku od loze Orlovića, zašto nemamo nikakav valjan dokaz.¹⁸

Savremenik tog vremena Pečevi navodi „da je Sokolović ubijen kao žrtva dvorske zavjere”. Protiv Sokolovića je bio naročito Šemsi-paša, kojem je Sokolović bio prepreka da postane veliki vezir. Dalje Pečevi navodi, da je on u savezu sa šejh Sudžom i kadijom Uvejsom razvio lanac intriga protiv Sokolovića, a za taj čin uzeše nekog nitkova koji će izvršiti ubistvo, te izmisliše jedan spor za koji je ovaj tražio pravo. Taj je Bošnjak često dolazio Sokoloviću koji ga je primao kao zemljaka i darivao. Tako ga je jednog dana i ubio. Ahmed Rasim, turski historičar uzima da je sam sultan Murat III bio umješšan u atentat. On navodi da je protiv Sokolovića bila šira zavjera iza koje je stajao Šemsi paša, Lala paša, majka sultana Murata III i sam sultan kako bi preuzeo vlast. Prvo su uklonili na sve moguće načine Sokolovićeve odane saradnike, a potom su ga ubili na način da su atentatora obukli u dervišku odjeću. Derviša (atentatora) su predstavili zanesenjakom i odmah su ga rastrgali, najvjerojatnije kako bi prikrili tragove zavjere. Vremenom se podmetnula priča o tome kako je motiv ubojice bio taj što mu je oduzet timar. Dakle, prema Ahmed Rasimu, Sokolović je bio žrtva mržnje i zavisti koju je stekao za vremena svog upravljanja na položaju velikog vezira. Ahmed Refik, također smatra da je Sokolović ubijen iz zavisti i da je likvidacija atentatora bila u funkciji prikrivanja tragova. Ako uzmemo u obzir i to da su vrlo brzo ubijeni Šemsi-paša i Lala-paša, te da je sultan Murat nakon ubistva konačno izašao iz sjene velikog vezira, slobodno možemo reći da se radilo o zavjeri sa najvećeg vrha i da je optužba na račun derviša bila montirana sa ciljem prikrivanja tragova dvorske zavjere.¹⁹

¹⁶ Mehmed pašu Sokolovića određeni autori smatraju velikim državnikom i porede ga sa njemačkim kancelarom Bizmarkom. Safvet beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463-1850)*, Sarajevo 1900, 42. (dalje: S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*).

¹⁷ S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, 42.

¹⁸ E. Kukavica, *Bajramije – melamije Hamzevijske*, 67-123.

¹⁹ O zavjeri i ubistvu Sokolovića vidi više: Muhamed Hadžijahić, Udio Hamzevijska u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. V, 1954/55, Sarajevo 1955, 325-330.

Slabljenje monetarne moći, socijalni nemiri i pobune janjičara u carstvu

Jedan od faktora ozbiljne destabilizacije Osmanske države ogleda se u prodoru američkog srebra na osmansko tržište, koje je 1580. godine dovelo do inflacije. Plaća državnih službenika i vojnika zadržala je istu vrijednost, ali je došlo do rasta cijena, što je bio jedan od razloga za izazivanje socijalnih nemira. Kako bi se zaustavila ekonomska kriza i osipanje državne blagajne, država se odlučila na uvođenje novih poreza, čak i nekih vanrednih čime se još više izvršio pritisak na narod.²⁰ Vrlo brzo, kriza je dovela do pojave razbojništva širih razmjera.²¹ Slabljenjem novca došlo je do ustanka janjičara 1589. godine koji istina nije bio usmjeren protiv sultana već protiv *divana*, ali koji je označio početak dugog razdoblja opadanja moći sultana i velikog vezira pred sabljama i moći ustanika. Ova pobuna je prema Hameru uzrokovala niz vojničkih pobuna koje su tri godine izazivale nered i sijale smrt diljem Carstva.²² Jedan od sramnih poteza janjičarske samovolje su ubistvo namjesnika Budima i postavljanje janjičarima podobnog čovjeka na čelo Moldovske, te represija kojoj je izložen običan puk.²³ Ono što je po svemu sudeći poražavajuće jeste činjenica da tadašnji osmanski dužnosnici nisu detektovali jasne znakove ozbiljne krize kojom je carstvo bilo pogođeno, a *divan* je kako bi suzbio plamen vojničkih pobuna, uzdajući se u staru moć i slavu jedino rješenje nalazio u novom ratu i novim osvajanjima. Ono što je važno naglasti je činjenica da će upravo ovaj rat i bitka biti početak petnaestogodišnjeg rata, ali i glavni povod Kafiji da napiše svoje djelo.

Poraz pod Siskom 1593 – „godina propasti”

Obzirom da je Osmansko carstvo svoja osvajanja usmjeravalo na zapad, Bosanski ejalet biće idealna polazna osnova za pokretanje novih osvajanja, ali prepreka je bio mir potpisan sa Habsburzima.²⁴ Međutim, sa dolaskom Hasan paše Predojevića za bosanskog namjesnika (1591-1593) u Bosni ponovno počinje da se stvara osjećaj ratne psihoze. Predojević je bio energičan, odlučan i

²⁰ U djelu „Temelji mudrosti o uređenju svijeta“ Kafija naglašava kako su u momentu nastanka djela staleži vidno poljuljani, obzirom da stalež za mač izbjegava svoje obaveze pa se regrutuju poljoprivrednici, zanatlije i trgovci što je zemlju dovelo u ekonomsku krizu, obzirom da vlada nestašica i da se danas za deset akči ne može kupiti što se kupovalo za jednu. Hasan Kafi Pruččak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, prevod dr. Amir Ljubović, 15.

²¹ E. Ihsanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, 55.

²² J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 113.

²³ J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 113. Sličnu pojavu bilježi i Kafija. On navodi da se 1595. od strane muslimanske vojske širio zulum nad narodom i to je najviše radio carski odred, a do ovog ponašanja došlo je zbog pohlepe, nemara, slabe kontrole i želje za imetkom. Hasan Kafi Pruččak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, prevod dr. Amir Ljubović, 41.

²⁴ Mir između dvije zemlje potpisan je 1577. godine, i ponovno je potvrđen 1584. godine. J. Matuz, *Osmansko carstvo*, 90-91.

hrabar čovjek i za kratko vrijeme je povećao broj bosanskih vojnika, a spahije je također opremio dobrim konjima.²⁵ Vrlo brzo započeo je akindžijske upade na teritoriji Habsburške monarhije, a usred nemoći da se Habsburzi odbrane od akindžijskih upada njihovi predstavnici su oštro protestovali na *divanu*, uslovljavajući smjenu Hasan paše Predojevića, ili će mir između dvije zemlje prestati.²⁶ Međutim, Hasan paša Predojević je na *divanu* uvažavao zaštitu od dvojice tada izrazito moćnih zemljaka; velikog vezira Sijavuš-paše i carskog prvog savjetnika Derviš-paše Bajezidagića, tako da protestna nota nije uslišana.²⁷ Rezultat Hasan pašinih operacija bilo je teritorijalno proširenje osmanske države na teritoriji danšnje bosanske krajine i grada Bihaća 1592. godine, što je rezultiralo i osnivanjem novog (osmog) sandžaka u sastavu Bosanskog ejaleta. Time ova pogranična osmanska provincija u evropskom dijelu Carstva dostiže svoj najveći teritorijalni opseg u vrijeme osmanske uprave. Dakle u vrijeme osvajanja Bihaća bosanski namjesnik je pod svojom vlašću držao daleko veću teritoriju nego što ju je imao ijedan srednjovjekovni bosanski vladar. To je prostor koji se protezao od Šapca, do Jadranskog mora i od Zvečana do Virovitice.²⁸

Predojević se nije zadovoljio postignutim rezultatom pa je nastavio osvajanja u pravcu Petrinje. Tom prilikom također je ostvario uspješne kampanje i nanio je velike gubitke habsburškoj strani. Na bojnopolju živote je izgubilo 2.000 carskih oficira i vojnika, a 200-ih je sa šest topova bilo zarobljeno i poslano za Carigrad.²⁹ Takva sramota i osmanska opasnost je toliko uzdrmla kršćanstvo da je Rudolf II u Svetom rimskom carstvu i Ugarskoj naredio da zvone *turska zvona*, zvonilo se u jutro, podne i u večer te pozivalo na molitvu protiv Turaka.³⁰ Zajedno sa ratnim plijenom Hasan-paša Predojević u Istanbul poslao je i pismo u kojem od Sijavuš-paše traži pomoć obzirom da očekuje revanš protivničke strane. Svjestan situacije Sijavuš-paša je obećao pomoć Hasan-paši, međutim baš u tom momentu na *divanu* došlo je do smjene Sijavuš-paše, a na njegovo mjesto imenovan je Sinan-paša koji je od ranijeg vremena gajio izrazitu zavidnost prema Hasan paši!³¹ Zato nije isključeno da je upravo zbog tog ličnog sukoba i izostala pomoć Hasan-paši.

²⁵ Aleksije Olesnički, Tko nosi odgovornost za poraz turske vojske kod Siska 20. ramazana 1001. godine (22. lipnja 1593)?, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, sv. 22-23, br. 1, (1942), 119.

²⁶ U zaključku svog djela Kafija navodi sljedeće: *mir je bolji od rata, najveća pogreška je zaratiti protiv onog koji želi mir*. H. K. Prušćak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, 42.

²⁷ Ibrahim Alajbegović Pečevija, *Historija 1576-1640*, Knjiga II, El Kalem, Sarajevo 2000, 105. (dalje: I. A. Pečevija, *Historija 1576-1640*).

²⁸ Grupa autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1998, 136.

²⁹ I. A. Pečevija, *Historija 1576-1640*, 108.

³⁰ J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 119.

³¹ Sinan-paša i Hasan-paša su nekada bili komšije i Sinan je želio kupiti kuću od Hasan paše, a kako je Sinan u to vrijeme pao sa položaja Hasan-paša mu nije dao kuću. I. A. Pečevija, *Historija 1576-1640*, 108.

Tokom čitavog zimskog perioda 1592-1593. godine Hasan-paša vršio je uobičajene vojne pripreme, dovodeći tešku artiljeriju i gradeći most preko Kupe na mjestu odakle ga je nešto ranije odnijela poplava. Do novih vojnih akcija dolazi u proljeće 1593. kada sa 10.000 mobilisanih vojnika bosanski namjesnik pređe Kupu i usput zauzevši Drenčinu i utabori se na desnoj obali Kupe čekajući obećanu pomoć Sijavuš-paše. Međutim, prvi potez Sinan-paše bio je da se za mjesto rumelijskog beglerbega imenuje njegov sin Mehmed-paša kako bi se na taj način onemogućila pomoć Hasan-paši budući da je rumelijska vojska za pokrete morala čekati dolazak novog beglerbega. Saznavši da je Hasan-paša sa vojskom prešao Kupu i krenuo prema Sisku, došlo je do brzog okupljanja habsburške vojske kod Želina u Turopolju. Uvidjevši da mu pomoć neće stići a pri tome ne želeći da se povuče sa bojnog polja, Hasan-paša odlučio je da sa svojim odredima pređe na lijevu stranu Kupe i prvi napadne protivničku stranu. Za ovu odluku sigurno se oslanjao na faktor iznenađenja, ali i sreću koja ga je do sada pratila. Međutim ovog puta nije imao uspjeha.

Ako bi sumirali sve dostupne izvore³² možemo zaključiti da se bitka pod Siskom odvila 22. juna 1593. godine između 11:00 i 12:00 sati i da su tom prilikom Hasan paša Predojević i njegovi vojnici natjerani u povlačenje, dok su ih habsburzi gađali topovima i puškama. Tokom povlačenja most preko kojeg su se kretali se srušio i tom prilikom veliki broj bosanskih spahija i timarnika se utopio. Kada govorimo o broju poginulih u zavisnosti od izvora³³ brojke se kreću od 7.000. do 16.000 na osmanskoj strani, dok su na habsburškoj strani gubici kreću od 500 do nekoliko hiljada. Međutim, brojevi kojim se vodimo mogu se tretirati isključivo kao pretpostavke autora, a po svemu sudeći jasno je da zapadna historiografija ima tendenciju maksimalno uvećati broj poginulih osmanskih vojnika, kako bi još više učinila ovu pobjedu veličanstvenom. Sa druge strane, zbog pogibije velikog broja uživalaca timarskih lena i pripadnika askerskog staleža,³⁴ ova se godina označava kao godina propasti.³⁵ Na molbu preživjelih, sultan Murat III (1574-1595) je pristao da se timari izginulih podijele

³² I. A. Pečevića, *Historija 1576-1640*, 108; S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, 182; S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463-1850)*, 48; Evlija Čelebija, *Putopis*, Sarajevo 1967, 223; Ante Nazor, O broju vojnika kršćanske vojske u Sisačkoj bici 22. lipnja 1593, u: *Sisačka bitka 1593*, Ivo Goldstein, Milan Kruhek, ur, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta: Institut za suvremenu povijest; Sisak: Povijesni arhiv, 1994, 93-108; Ivo Mažuran, *Hrvati i Osmansko carstvo*, Zagreb 1998, 163-164; J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 119.

³³ Radoslav Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske XVI i XVII vijeka iz Štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gracu, *Starine JAZU XIX* (1887):9-80, 65; J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 119; S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, 182; S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463-1850)*, 48.

³⁴ Pored velikog broja poginulih timarnika, u ovoj bici poginuli su: Hasan-paša Predojević, bosanski beglerbeg, zatim krčki sandžakbeg stari Gazi Memi beg, zbornički sandžak Sinan-beg i dvojica unuka sultanije Mihrimah i Rustem-paše Opukovića, hercegovački sandžak Mehmed-beg i kliški Mustafa-paša Sultan-zade. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997, 251; S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463-1850)*, 48.

³⁵ J. V. Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 119.

članovima njihovih porodica. Nasljeđivanje timarskih posjeda, odnosno uvođenje odžakluk timara bila je mjera kojom se trebalo spasiti osnova timarskog sistema i obnova vojne moći. Odluke i praksu porodičnog nasljeđivanja kasniji sultani samo su potvrđivali, a zanimljivo je da u drugim dijelovima Carstva ovih privilegija nije bilo!³⁶

Ono što je interesantno ogleda se u činjenici da je kod hrvatskih autora, tumačenje i slavljenje pobjede u ovoj bici razvilo neku vrstu mitomanije, trijumfalizma i želje za osvetom za bitku na Krbavskom polju,³⁷ ali i posebnosti u odnosu na druge kršćanske narode. Tako Ferdo Šišić u djelu *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873.* ponosno naglašava kako je *pod zidinama tvrdog sisačkog grada našao islam svoju krajnju sjeverozapadnu granicu prema Italiji, koje nikako nije prekoračio. Njome prestaje pomalo i doba hrvatske stoljetne defanzive (od 1493), a počinje malo po malo ofanziva.*³⁸ Mažuran dalje naglašava *da je sjajna pobjeda kod Siska značila prekretnicu u ratu Hrvata s Osmanskim Carstvom. Ostaci ostataka Hrvatske bili su obranjeni, a dalje širenje osmanske vlasti na njezinu prostoru bilo je zaustavljeno. Poslije cijelog stoljeća krvavih bitaka i teških gubitaka, od poraza na Krbavskom polju 1493, bile su, napokon, slomljene osvajačke snage osmanske vojske i poturica iz Bosne. Njihova udarna snaga izgubila je prodornost i nije se više uspjela obnoviti.*³⁹ Međutim Šišić i Mažuran zanemaruju činjenicu da je već 30. augusta 1593. nakon osmanske ofanzive kanonik Granda bio primoran Sisak predati Hasan-paši Sokoloviću, a padom Siska u prvi mah činilo se da će osmanska vojska ugroziti i Zagreb, što je izazvalo opći strah i pomutnju, pa su kanonici riznicu Zagrebačke biskupije poslali u Bolonju. Dok je Zagreb strepio od mogućeg razvoja događaja, za to je vrijeme Hasan-paša dobio hitnu poruku neka smjesta s vojskom krene u Ugarsku što je spasilo Zagreb od pada u Osmanske ruke.⁴⁰

Moderne armije i kraj viteštva

Ključni razlog poraza osmanske vojske pod Siskom ponajviše leži u zastarjelom oružju što navodi i Kafija u svom djelu.⁴¹ Komparacije radi Moderne evropske armije tokom 16. stoljeća prolaze kroz proces reformacije i sve više se

³⁶ Avdo Sućeska, O nasljeđivanju odžakluk timara u Bosni i Hercegovini, *Godišnjak*, br. XV, Sarajevo 1967, 503-516; Avdo Sućeska, Sličnosti i razlike između odžakluk timara i odžakluka kapetana i ostalih graničara u Bosanskom pašaluku, *Godišnjak*, br. XX, Sarajevo 1972, 357-364.

³⁷ Na Krbavskom polju je osmanska vojska pod zapovjedništvom bosanskog valije Hadim Jakub paše razbila vojsku bana Derenčina i sasjekla 20.000 neprijatelja među njima i pripadnike hrvatske vlastele. S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, 181.

³⁸ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873*, izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1916, 185.

³⁹ Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko carstvo*, Zagreb 1998, 164.

⁴⁰ *Isto*.

⁴¹ H. K. Pruščak, *Temelji mudrosti u uređenju svijeta*, 34.

naoružavaju ručnim vatrenim oružjem poput arkebuza⁴² i muskete,⁴³ a zanimljivo je da konjica sve više gubi na značaju te se njihov broj sve više smanjuje.⁴⁴ Smanjivanjem broja konjanika povećan je broj pješadije koja je novačena od najamnika i primjetno je da se sredinom 16. stoljeća evropsko plemstvo koje je do tada važno za nosioca znanja i vještine ratovanja gorko žalilo *kako seljaci koji jedu sir i piju mlijeko novom tehnikom pobjeđuju armije sastavljene od plemića*.⁴⁵ Naravno treba naglasiti da plemstvo nije izgubilo svoj značaj unutar europskih armija već je se kroz reformaciju zadržalo u obliku novog oficirskog kadra.

Međutim, osmanski dužnosnici nisu pratili dešavanja u Evropi budući da su bili opijeni veličanstvenim pobjedama iz prošlosti te je konjica ostala glavna okosnica osmanske vojske, a primjena vatrene oružja bila je minimalna, a kako Kafija navodi, osmanske vlasti ne razmišljaju ni da ga nabave.⁴⁶ Bez sumnje izmjenom načina i vođenja ratovanja te masovnijom primjenom vatrene oružja definitivno je došao kraj viteštvu, a poraz pod Siskom bio je jasan pokazatelj da konjica ma koliko bila brojna i naoružana sada zastarjelim oružjem (lukovima, strijelama, sabljama...) ne može da se nosi sa modernim vatrenim oružjem, te je modernizacija osmanske vojske svakako bila tada jedan od glavnih državnih prioriteta!

Posljedice bitke kod Siska – početak „petnaestogodišnjeg rata”

Pored stradanja ogromnog broja užiivalaca timarskih lena u bosanskom ejaletu, poraz pod Siskom označio je početak teškog i dugog rata između osmanlija i habsburgovaca poznat još kao petnaestogodišnji rat (1591/1593-1606) kojeg su vodila čak tri osmanska vladara.⁴⁷ Imperator Rudolf II je svoju vojsku proglasio *štitom cijelog kršćanskog svijeta*, a prilazak osmanskih vazalnih

⁴² Arkebuza - jedno od prvih vrsta streljačkog (ručnog) vatrene oružja koje čini prijelaz od samostrela i ručnog topa prema puški. Pojavila se krajem 14. stoljeća u Njemačkoj. Teški su bili od 5-7 kg a imali su bolju prodornost zrna i veći domet od samostrela. Domet gađanja iznosio je od 200-250 koraka. *Vojna enciklopedija*, sv. 1, Izdanje redakcije Vojne enciklopedije, Beograd 1970, 209. (dalje: *Vojna enciklopedija*, sv. 1).

⁴³ Musketa je ručno vatreno oružje ranoga novog vijeka. Imala je veći kalibar i dužu cijev od arkebuze pa joj je i učinak bio veći posebno kod probojnosti oklopa. Javila se 1521. u Španjolskoj i ubrzo se proširila po cijeloj Europi pa je u XVI. i XVII. st. bila glavno pješaćko oružje. Domet mušketa bio je do 200 m, a djelotvorne su bile do 90 m. *Vojna enciklopedija*, sv. 1, 210.

⁴⁴ Godine 1530. konjica je sačinjavala jednu jedanaestinu francuske armije a jednu dvanaestinu španske armije. Dragoljub Živojinović, *Uspon Evrope 1459 – 1789*, Novi Sad 1989, 28. (dalje: D. Živojinović, *Uspon Evrope*).

⁴⁵ D. Živojinović, *Uspon Evrope*, 28.

⁴⁶ H. K. Prušćak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, 34.

⁴⁷ Petnaestogodišnji rat započeo je sultan Murad III, vodio sultan Mehmed III, a okončao sultan Ahmet I.

kneževina⁴⁸ Vlaške, Moldovske i Erdelja habsburškoj, doveo je Osmanlije u jako težak položaj, budući da je iz ovih oblasti prestala stizati hrana, a presječen je i put preko Dunava kojim se Osmansko carstvo snabdjevalo municijom. Tako da su u samom početku rata Osmanlije bile u izrazito nepovoljnom položaju.⁴⁹ Osim toga unutar Osmanskog carstva dolazi do još jednog problema, kada se, do tad na prvi pogled male i „bezazlene“ hajdučke grupe uz podršku vanjskih faktora polako obrazuju u ozbiljne terorističke odrede. Ovu pojavu možemo vidjeti na samom početku „petnaestogodišnjeg rata“, kada je pod vodstvom pape nastojano da se stvori jaka kršćanska koalicija i da se unutar Osmanskog carstva podigne ustanak.⁵⁰ Na sreću Osmanlija u tom času nije bilo moguće okupiti koaliciju, ali do ustanka je ipak došlo. Tako je 1594. u Banatu od strane pravoslavnih žitelja, uglavnom Srba pod vodstvom vladike Teodora Tivodorovića podignut ustanak, a aktivnosti ustanika nisu bile ništa drugo do teroriziranje i pljačka stanovništva. Ustanicu su pokušali ostvariti snažnije veze sa Habsburzima, međutim od njih nisu dobili očekivanu podršku, tako da je ovaj ustanak vrlo brzo ugušen od strane Osmanlija, a one ustaničke-terorističke grupe koje nisu likvidirane prebjegle su Habsburzima.⁵¹ Ovo neće biti kraj ustaničkih aktivnosti, a zajedničko za sve njih bilo je da su ih predvodila sveštena lica. Najznačajnije središte ustanka bilo je u istočnoj Hercegovini, odakle se vladika Visarion 1595. godine, obratio papi za pomoć. Osim njega i pečki patrijarh Jovan tražio je pomoć od pape za ustanak, nudivši svoju vjernost crkvi, a za uzvrat tražio je pomoć kršćanskih zemalja. Kako je Osmanska država bila još uvijek jaka, a papa nije obezbijedio saveznike iz vana ustanici su ostali uskraćeni pomoći, te su njihove akcije propale.⁵² Kako je u ovom ratu i sam Kafija uzeo učešće, mogao je iz prve ruke da vidi sve slabosti sa kojima se suočavala osmanska vojska,⁵³ i koje je kasnije naveo u svom djelu.

Rat je bio posebno težak za obje strane, a ratna sreća i osvajanja išla su iz jedne u druge ruke, i usljed dodatnih komplikacija,⁵⁴ obje strane su bile raspoložene za mir. Rat je okončan *statusom quo*, budući da je svaka strana zadržala pozicije koje je u tom momentu držala, za Osmanlije uspjeh je bio osvajanje Egre (1596) i Kaniže (1606). Posebno je važno naglasiti da je odredbama mirovnog ugovora ukinut dotadašnji danak kojeg su Habsburgovci plaćali Osmanskom sultanu, a habsburški car je tada prvi put proglašen kao vladar ravan sultanu, ovaj ustupak bio je novina budući da ga osmanski sultani

⁴⁸ Za ovaj događaj Kafija u svom djelu uzima pouku i savjetuje „ako vladar uzme neprijateljske pokrajine neka ne ostavlja knezove, jer fanatizam ne izlazi iz njihovih srca, već ostaje i prelazi na potomke.“ H. K. Prušćak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, 37.

⁴⁹ E. Ihsanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, 52.

⁵⁰ Grupa autora, *Historija naroda Jugoslavije*, Tom 2, Zagreb 1959, 501.

⁵¹ *Isto*, 503.

⁵² *Isto*, 502-509.

⁵³ Bakir Tanović, *Historija Bosne u okvirima Osmanskog carstva*, Sarajevo 2010, 238-251.

⁵⁴ Osmanlijama će se ponovno otvoriti rat na istoku sa Perzijom tako da će voditi bitke na dva fronta, dok će se protiv Habsburgovaca podići pobuna od strane protestanata u Erdelju. J. Matuz, *Osmansko carstvo*, 102-103.

do tada nisu činili ni prema kojem stranom vladaru.⁵⁵ Pored toga, mnogi smatraju da je Osmansko carstvo ovim mirom napustilo dotadašnju ideju o vladanju cijelim svijetom koje su se držali od vremena sultana Mehmeda II el Fatih.⁵⁶

Pruščak i *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* - ideja i sudbina

Nastanak djela vezuje se sa 1004. godinom po Hidžri mjeseca zu-l-hadždže (ovaj mjesec počeo je 27.7.1596), a kako i sam Kafija kaže; „on prati dešavanja unazad 20 godina.” Djelo „*Temelji mudrosti o uređenju svijeta*”, osim uvoda i zaključka sastoji se od četiri bitna temelja mudrosti, a za analizu stanja i komparacijama Kafija naglašava one opšte i univerzalne vrijednosti koje ovo djelo i danas čine primjenjivim. Kafija smatra da su četiri ključna problema za krizu u carstvu: zanemarivanje pravde, nemaran odnos prema savjetovanju, indolentnost u rukovođenju vojskom, vojnoj strategiji i primjeni savremenog naoružanja, te kao ključni uzrok svih problema Kafija navodi lakomost na mito i sklonost ka ženama. Prilikom pisanja djela, Kafija se služio literaturom starih učenjaka i autoriteta, a suština u najvećoj mjeri leži u Kur'anu i sunetu. Ovo djelo nastalo je kao plod rada svjesnog i odgovornog čovjeka, naučnika koji svojim znanjem nastoji da detektuje probleme i da na njih ponudi rješenja. Tako Kafija navodi da je namjena djela; „da bude od pomoći sultanu, a na uputu vezirima, uzor mudracima i potpora siromasima.”⁵⁷

Dakle, ako rezimiramo, Kafija je izuzetno bio svjestan cjelokupne situacija i krize koja je zahvatila carstvo i odvažno je ukazao na sve njezine elemente, te je ponudio rješenja. Zanimljivo je da je Kafijino djelo bilo dobro prihvaćeno od strane tadašnjeg sultana Mehmeda III⁵⁸ i vodećih ljudi u carstvu, zašto je Kafija kao nagradu dobio nešto blaga i prusački kadiluk.⁵⁹ Međutim, ostaje zagonetno i prožima se kao otvoreno pitanje, da li je Kafija kao mudar čovjek i reformator na ovaj način kulturno uklonjen na periferiju? Sve u svemu, činjenice pokazuju da se tadašnjim dužnosnicima nije žurilo sa reformacijom u Osmanskom carstvu. Prema Kafiji nemaran vladar je onaj vladar kod kojeg se steknu dvije mahane: prepuštanje zadovoljstvima i propuštanje prilika.⁶⁰ Propuštanje prilike za reformom Osmansko carstvo skupo će platiti, obzirom da se sve do 19. stoljeća neće krenuti u reformu sistema, a čak će i taj proces biti mukotrpan i dug, obzirom da je kriza sve više uzimala maha, a nekad moćno carstvo biće svedeno na drugorazredni značaj i biće od strane novih vodećih sila

⁵⁵ J. Matuz, *Osmansko carstvo*, 103.

⁵⁶ E. Ihsanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, 53.

⁵⁷ H. K. Prušćak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, 13-15.

⁵⁸ Mehmed III (1595-1603) bio je posljednji sultan koji je za funkciju sultana bio prikladno pripremljen. J. Matuz, *Osmansko carstvo*, 91

⁵⁹ H. K. Prušćak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, 5-6.

⁶⁰ *Isto*, 18.

označeno kao meta za uništenje, komadanje i potkusurivanje,⁶¹ dok će muslimansko stanovništvo posebno ono na Balkanu biti izloženo stalnim ubijanjima i protjerivanjima. Kafijino djelo, uz dobru analizu, može biti od koristi i za današnje sagledavanje stanja našeg društva, tako da slobodno možemo kazati, da se polazna osnova za izlazak iz krize može pronaći u Kafijinom djelu, što dakle ovo djelo čini naučno važnim, pragmatičnim i univerzalnim.

Zaključak

Sa smrću Sulejmana I Zakonodavca, možemo reći, da je započela kriza koju Osmansko carstvo nažalost nikad nije prebrodilo. Posebno poražavajuća činjenica ogleđa se u odredbama mira sa Habsburzima koji je uslijedio nakon „petnaestogodišnjeg rata“, a koji je bio posljedica velikog poraza osmanske kopnene vojske kod Siska 1593. godine. Odredbama mira, Osmanlije su slobodno možemo kazati doživjele politički poraz, obzirom da se napustila ideja o vladanju svijetom koja je bila trasirana još iz vremena vladavine Mehmeda II Osvajača. Osim toga, Habsburški car je tada prvi put proglašen vladarem ravnom sultanu, te je ukinuto plaćanje dotadašnjeg danka kojeg su Habsburgovci plaćali Osmanskom sultanu. Vojni poraz Osmanlija, značio je i politički poraz, ali i krizu u Carstvu, osmanski dužnosnici nisu primjećivali obzirom da su bili opijeni moći i slavom iz prošlosti. Međutim, jedina odgovorna ličnost u carstvu koja je uvidjela jasne pokazatelje državne krize i koja je odlučila ponuditi rješenja bio je Hasan Kafija Prušćak, kadija u jednom malom mjestu Pruscu u Bosanskom ejaletu, ali i cijenjen učenjak i mudrac. On je u svom djelu „Temelji mudrosti o uređenju svijeta“, dao jasne korake kako da se reformiše Carstvo. Samo djelo bilo je dobro prihvaćeno od strane sultana i njegovih ministara, ali umjesto da Kafija bude vođa reformi, on je na džentlmenski način sklonjen na periferiju, bez mogućnosti da značajnije utiče na centralnu vlast. Propuštanje prilike za reformu, Osmansko carstvo će skupo platiti, obzirom da će kriza sve više i više uzimati maha, a nekad moćno carstvo biće svedeno na drugorazredni značaj i biće od strane novih vodećih sila označeno kao meta za uništenje.

Summary

With the death of Suleiman the Magnificent, we can say that the crisis began, one which the Ottoman Empire unfortunately never overcame. A particularly devastating fact is reflected in the terms of the peace treaty with the Habsburgs, which followed the “fifteen-year war” as a result of the major defeat

⁶¹ Vidi više Senaid Hadžić, Adnan Velagić, *Balkanska praskozorja – od ideja do ujedinjenja*, Tuzla-Mostar 2019, 99-105, 180-184, 209-219, 266-270.

of the Ottoman land army at Sisak in 1593. Through the terms of the peace, the Ottomans, we can freely say, suffered a political defeat, as the idea of ruling the world, which had been laid out during the reign of Mehmed II the Conqueror, was abandoned. Furthermore, the Habsburg emperor was declared a ruler equal to the sultan for the first time, and the tribute that the Habsburgs had previously paid to the Ottoman sultan was abolished. The military defeat of the Ottomans thus marked not only a political defeat but also a crisis in the Empire, which Ottoman officials failed to notice due to their intoxication with the power and glory of the past. However, the only responsible figure in the Empire who recognized the clear signs of state crisis and decided to offer solutions was Hasan Kafija Prušćak, a qadi in the small town of Prusac in the Bosnian Eyalet, but also a respected scholar and sage. In his work "Foundations of Wisdom on the Organization of the World," he provided clear steps on how to reform the Empire. The work was well received by the sultan and his ministers, but instead of Kafija leading the reforms, he was gentlemanly pushed to the periphery, with no possibility of significantly influencing central authority. The missed opportunity for reform would cost the Ottoman Empire dearly, as the crisis would grow increasingly worse, and what was once a powerful empire would be reduced to a secondary importance and marked by the new leading powers as a target for destruction.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Knjige/Books:

1. Alajbegović Ibrahim Pečevića, *Historija 1576-1640*, Knjiga II, El Kalem, Sarajevo 2000.
2. Grupa autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1998.
3. Grupa autora, *Historija naroda Jugoslavije*, Tom 2, Zagreb 1959.
4. Bašagić Safvet beg, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463-1850)*, Sarajevo 1900.
5. Čehajić Džemal, *Derviški redovi u Jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1986.
6. Čelebija Evlija, *Putopis*, Sarajevo 1967.
7. Hadžić Senaid, Velagić Adnan, *Balkanska praskozorja – od ideja do ujedinjenja*, Tuzla-Mostar 2019.
8. Hadžihuseinović Salih Sidik Muvekkit, *Povijest Bosne*, Sarajevo 1999.
9. Hammer Joseph Von, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, Knjiga 2, Zagreb 1979.
10. Ihsanoglu Ekmeleddin, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Sarajevo 2004.
11. Imamović Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997.
12. Kukavica Edin, *Bajramije – melamije Hamzevijje*, Sarajevo 2009.
13. Matuz Josef, *Osmansko carstvo*, Zagreb 1992.
14. Mažuran Ive, *Hrvati i Osmansko carstvo*, Zagreb 1998.
15. Prušćak Hasan Kafi, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, prevod dr. Amir Ljubović.
16. Šišić Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873*, izdanje Matice Hrvatske Zagreb 1916.
17. Tanović Bakir, *Historija Bosne u okvirima Osmanskog carstva*, Sarajevo 2010.
18. *Vojna enciklopedija*, sv. 1, Izdanje redakcije Vojne enciklopedije, Beograd 1970.

19. Živojinović Dragoljub, *Uspon Evrope 1459 – 1789*, Novi Sad 1989.

Članci/Articles:

1. Abiva Huseyin, Kratak pregled sufizma na Balkanu, *Behar*, časopis za kulturu i društvena pitanja, br. 93/94, godina XIX, 2010, 96-101.
2. Aksoy Omer, Pogubljenje Abdulvehab Ilhamije u svjetlu novih izvora, *Istraživanja FHN* 14/2019, Mostar 2019, 29-46.
3. Hadžijahić Muhamed, Udio Hamzevića u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. V, 1954/55, Sarajevo 1955, 325-330.
4. Handžić Adem, Hadžijahić Muhamed, O progonu Hamzevića u Bosni 1573, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. XX-XI, 1970/71, Sarajevo 1974, 51-69.
5. Lopašić Radoslav, Prilozi za povijest Hrvatske XVI. i XVII. vijeka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu. *Starine JAZU*, XIX (1887), 9-80.
6. Nazor Ante, O broju vojnika kršćanske vojske u Sisačkoj bici 22. lipnja 1593, u: *Sisačka bitka 1593*, Ivo Goldstein, Milan Kruhek, ur, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, Institut za suvremenu povijest, Povijesni arhiv, Zagreb-Sisak 1994, 93-108.
7. Olesnički Aleksije, Tko nosi odgovornost za poraz turske vojske kod Siska 20. ramazana 1001. godine (22. lipnja 1593)?, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, sv. 22-23, br. 1, (1942), 115-173.
8. Šabanović Hazim, Hasan Kafi Prušćak, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. XIV-XV (1964-65) Sarajevo 1969.
9. Sućeska Avdo, O nasljeđivanju odžakluk timara u Bosni i Hercegovini, *Godišnjak*, br. XV, Sarajevo 1967, 503-516;
10. Sućeska Avdo, Sličnosti i razlike između odžakluk timara i odžakluka kapetana i ostalih graničara u Bosanskom pašaluku, *Godišnjak*, br. XX, Sarajevo 1972, 357-364.